

УДК 392.10 (477.88) 394.2"18/19"

DOI <https://doi.org/10.15407/nz2021.03.555>

НАРОДНИЙ ОДЯГ УКРАЇНЦІВ ЗАКАРПАТТЯ В ОБРЯДОВІЙ КУЛЬТУРІ ТА ТРАДИЦІЙНИХ ВІРУВАННЯХ

Василь КОРОЛЬ

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0471-2115>

кандидат історичних наук,

старший науковий співробітник відділу фондів

КЗ «Закарпатський музей народної архітектури та побуту» ЗОР,
вул. Капітульна, 33а, 88000, м. Ужгород, Україна,
e-mail: anshamach@gmail.com

Василь КОЦАН

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0644-9725>

кандидат історичних наук, директор КЗ «Закарпатський
музей народної архітектури та побуту» ЗОР,
доцент кафедри археології, етнології та культурології,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
вул. Капітульна, 33а, 88000, м. Ужгород, Україна,
e-mail: vasilkotsan@ukr.net

У статті йдеться про використання окремих складових традиційного народного вбрання в обрядовій культурі та традиційних віруваннях українців Закарпаття. Метою дослідження є спроба розглянути такі, відносно слабо досліджені функції одягу, як магична та ритуальна. На основі джерельного матеріалу та наявної літератури окреслено особливості застосування народного вбрання в обрядових діях, пов'язаних з народженням дитини, весіллям, похоронами, а також з окремими святами річного календарного циклу. Перспективи подальших досліджень полягають в уточненні та доопрацюванні ряду знакових функцій одягу, окресленні обрядових функцій, таких складових народного вбрання як спідниці, верхній одяг, чоловічі та жіночі головні убори, прикраси, доповнювальні елементи народного костюму.

У дослідженні використано історико-порівняльний (компаративний), типологічний, структурно-функціональний методи та метод польових досліджень.

Ключові слова: народний одяг, обрядовість, вірування, звичаї, спосіб виготовлення та носіння, родина та календар-на обрядовість, сорочка, пояс, хустка, вінок, штани, гуня.

Vasil KOROL

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0471-2115>

Ph.D. of Sciences in History, Senior Researcher

Of the Municipal Institution «Transcarpathian Museum of Folk Architecture and Life»

of the Transcarpathian Regional Administration,

Kapitulna 33a, 88000, Uzhgorod, Ukraine

e-mail: anshamach@gmail.com

Vasil KOTSAN

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0644-9725>

Candidate of Historical Sciences,

Director of the Transcarpathian

Museum of Folk Architecture and Life ZOR,

Associate Professor of Archeology, Ethnology

and Cultural Studies

Uzhhorod National University,

e-mail: vasilkotsan@ukr.net

FOLK CLOTHING OF UKRAINIANS OF TRANSCARPATHTIA IN RITUAL CULTURE AND TRADITIONAL BELIEFS

The article deals with the use of certain components of traditional folk costumes in the ritual culture and traditional beliefs of Ukrainians in Transcarpathia. The authors consider magical and ritual functions of clothing, such as its formal features as the method of manufacture and wearing, belonging and purpose, nudity. The study, based on the source material and available literature, outlines the features of the use of folk costumes in rituals associated with the birth of a child, weddings, funerals, as well as individual holidays of the annual calendar cycle. Prospects for further research are to clarify and refine a number of iconic functions of clothing, outlining the ritual functions of such components of folk costumes as skirts, outerwear, men's and women's hats, jewelry, complementary elements of folk costume.

The main purpose of presented research is an attempt to consider relatively poorly studied features of clothing as a magical (serves as a human substitute, using as safety tools, disaster sending) and a ritual (marks certain ritual roles and features) symbol. The main sources for research of present problems served the authors filed materials, collected at the ethnographical expeditions and scientific business trips.

The ritual nakedness deserves a special attention which folk tradition attributed to «the not simple». Going to the place of magical actions where some important divinations were performed, herbs harvesting, bewitching, the healers participated in them naked. The public believed that the clothes with its numerous knots-crosses are a noticeable barrier in the successful completion of divination.

The main material for the clothes manufacturing in Transcarpathia as well as in other regions of Ukraine was home-made hempen, flaxen fabric, the hand-spinning broadcloth from sheep's wool, worked out sheep skins. In the folk worldview of Ukrainians of Transcarpathia have been preserved a number of beliefs regarding to the method of clothes making and wearing.

Keywords: folk clothes, rituals, beliefs, customs, method of making and wearing, family and calendar rituals, shirt, belt, scarf, wreath, trousers, hunia.

Вступ. Обрядовість народу відображає світорозуміння та світоглядні засади, рівень соціально-економічного розвитку суспільства, а також є однією із етновизначальних ознак. В обрядовій культурі будь-якого народу важливу роль відіграє традиційне вбрання. Вивчення ролі та значення народного одягу у звичаях та обрядах дає можливість з'ясувати походження та особливості побутування деяких його форм, а в окремих випадках допомагає розкрити і сутність обряду.

Польові етнографічні дослідження на теренах Закарпатської області показують, що знання, які стосуються використання традиційного вбрання в обрядах та звичаях, слабо збережені у пам'яті респондентів. Досить часто можна почути про використання в обрядах сорочки, хустки, поясів. Поряд з тим більшість респондентів не знає змісту цих дій, тільки посилаються на те, що так робили їхні предки. Саме тому будь-які, навіть найменші, дослідження такого аспекту народного вбрання є важливим завданням сучасних етнологів, народознавців, краєзнавців. Здобуті знання можуть бути використані у відтворенні елементів традиційних народних обрядів.

Метою дослідження є спроба розглянути такі, відносно слабо досліджені функції одягу, як магічна (засіб захисту, наслання лиха) та ритуальна (маркує певні обрядові ролі та функції). Крім того, увага авторів звернена на ряд знакових функцій одягу з набором формальних ознак (матеріал та його обробка, спосіб виготовлення та носіння, колір, новий/старий, належність та призначення).

Основу дослідження становлять польові матеріали авторів, зібрані в етнографічних експедиціях та наукових відрядженнях. Цінні матеріали містять: архів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М.Т. Рильського НАН України; архів лабораторії етнології, фольклористики та краєзнавства ім. М.П. Тиводара ДВНЗ «Ужгородський національний університет»; фонди Закарпатського музею народної архітектури та побуту (м. Ужгород).

При дослідженні обрядової ролі народного вбрання Закарпаття автори використали ряд публікацій, в яких подавалась інформація про використання одягу в обрядах родинного та річного календарного циклу, магічну функцію окремих складових одягових комплексів різних районів краю.

Перші спроби наукового осмислення проблем народних вірувань, в тому числі й про традиційне вбрання, відносимо до кінця XIX — початку XX ст. Серед вагомих досліджень цього періоду слід назвати роботи В. Гнатюка [1, с. 79—85; 2, с. 303—432], Я. Головацького [3, с. 471—503; 4, с. 85], Ю. Жатковича [5, с. 112—154; 6, с. 32—45]. Важливим джерелом є праці чеських дослідниць народної культури М. Тумової [7, с. 72—79] та А. Кожмінової [8, с. 85—115]. А також публікації Ф. Потушняка. У 1942 році в газеті «Літературна неділя» він публікує статтю «Нагота при ворожінню», а в 1943 році в журналі «Зоря-Најна» — статтю «Руський народний костюм». Останню майже не використовували наступні дослідники народного одягу українців краю, або ж використовували лише її резюме «руським язиком». Угорськомовний варіант статті було опрацьовано М.П. Тиводаром й опубліковано у збірнику матеріалів міжнародної наукової конференції «Науковий і мистецький світ Федора Потушняка» [9, с. 421—450].

Із публікацій сучасних науковців з досліджуваної проблематики виділяємо роботи авторів цієї статті: В. Коцана [10, с. 70—76; 11, с. 95—113; 12, с. 402—413; 13, с. 89—104; 14, с. 107—114], В. Короля [15, с. 136—138; 16, с. 182—195; 17, с. 129—135], а також І. Черленяк [18, с. 290—302].

У дослідженні використано історико-порівняльний (компаративний), типологічний, структурно-функціональний *методи та метод* польових досліджень.

Основна частина. Основною сировиною для виготовлення одягу на Закарпатті, як і в інших регіонах України, було домоткане конопляне або лляне полотно, сукно ручного прядіння з овечої вовни, вироблені овечі шкірки. Усі види домотканих полотен проходили загальновідомі завершальні процеси обробки. Для виготовлення одягу використовували й вовну. З неї ткали сукно, яке використовували для пошиття чоловічого і жіночого верхнього одягу.

У народному світогляді українців Закарпаття збереглось ряд вірувань щодо **способу виготовлення та носіння** одягу. В окремих випадках вірили, що лісна могла пом'якшити новонароджених дітей. Якщо таке відбувалося, то існувало ряд заходів, аби змусити демонічного персонажа повернути дитину. Для цього 9 вдовиць пряли, ткали і шили за одну ніч сорочку для вкраденої дитини [19, с. 19]. «Було раз

малого хлопця Павлика лишили на борозді, бо робили в полю, та лісні го забрали. Та зібралися дев'ять жінок вдовиць і за ніч оті жінки спряли нитки, наткали полотна, на таких маленьких кроснах, і зшили сорочку і гаті на того хлопця. Та лісні його через три дні повернули. Той одяг чинили з колопні (коноплі. — *К. В.*)» [19, с. 19] (с. Поляни (Poienile de sub Munte)).

На Закарпатті побутував звичай вдягати одяг на виворіт: «Та вівчарі, аби могли лісне відігнати, та дрантя (одяг. — *К. В.*) вівертали на собі, та три раз обходили кошару» [19, с. 12] (с. Поляни (Poienile de sub Munte)); «Щоб вберегтися від нечистих, треба носити якусь одягу навиворіт» [20, с. 48] (сміт Великий Бичків); постолі взували задом наперед: «Та ще розказували, що вкрали були красні легіньи, та все втікав від них, а вони його все догонять, та задом наперед обув постолі, та так втік» [21, с. 75] (с. Богдан). Вивертання одягу як оберіг від нечистої сили та зурочення відомі більшості слов'ян [22, с. 288].

На Рахівщині побутував спосіб, як позбавити лісну силу і втекти: «Розказували давні люди, то давно було, їмилася лісна до хлопця, та жила з ним..., а він вже хотівся їй позбутися. Порадили го люди так, купити два чоботи на одну ногу і дай їй вбутися, бо вона боса ходила. Та так як вона ся вбула, та він від неї втік, бо не мала моци» [23, с. 4] (с. Лазещина). Подібні вірування, як ввіймати в червоний чобіт дику бабу, побутували і серед українців Східної Словаччини [24, с. 59], — у старий черевик ловили дівожону поляки [25, с. 479].

Від «непростих», які могли зурочити, повсюдно на Закарпатті, як охоронний засіб, малим діткам загально вживаним профілактичним засобом було одягання спідньої білизни навиворіт. Також нерідко до неї чіпляли металеву шпильку.

Різноманітними обрядами та ритуалами, пов'язаними з елементами народного вбрання, насичені всі етапи людського життя: народження дитини, весілля, похорон. Традиційно всі *дородові звичаї*, вірування і заборони мали сприяти нормальному перебігу вагітності та забезпечити народження фізично здорової і розумово розвинутої дитини. Серед великої кількості заборон для вагітної жінки зустрічались й заборони, пов'язані з окремими складовими традиційного народного вбрання. У селах верхів'я р. Боржави важливе місце у родильно-хрестильній обрядо-

вості відводилось поясу. Вважалося, що вагітній жінці не можна переступати через пояс («пасину») чи якийсь шнурок, щоб дитині пуповина навколо ший не обвилася. На початку ХХ ст. у селах Бронька, Суха, Кушниця Іршавського району, коли несли хрестити немовля, його одягали в «крижму» і повивали навхрест червоним поясом. Так само робили, коли несли дитину до причастя [26, с. 486—487].

Елементи народного вбрання при пологах використовувала й баба-повитуха. У селах Усть-Чорна, Руська Мокра, Лопухів Тячівського району при важких родах повитуха розстеляла на живіт породіллі вінчальну сорочку її чоловіка, за допомогою рукавів перетискала живіт, «виганяючи» дитину. Таку процедуру виконували декілька разів, доки породілля не розродиться [13, с. 91].

У с. Буковець Воловецького району, як знак сповіщення про народження дитини, перед хатою, на стіні або вікні, від вулиці («путя») вішали червону стрічку («пантлик») з вінчального чепця матері дитини. Робили це для того, щоб на дитину не «ймився даякий струп — черяк». Стрічка висіла до часу хрещення дитини у церкві [13, с. 92].

За свідченням П. Чубинського перед хрещенням хлопчика пеленали у батьківську сорочку, розрізавши її в трьох місцях, а дівчинку — в материнську, зав'язавши в рукав кусочок глини із печі та дрібну монетку [27, с. 66]. Словаки загортали щойно народжене немовля у весільну сорочку батька — «на щастя» [28, с. 527]. Такі дії, ймовірно, мали на меті надати достоїнства та здібності батька або матері, бажання вплинути на стать наступної дитини.

Важливе значення у родильній обрядовості Закарпаття займало перше купання новонародженої дитини. Всі елементи, що додавались у першу купіль, мали магічно-символічне значення. На Великоберезнянщині дівчині давали голку, а воду виливали під яблуньку. На Перечинщині до дівочої купелі додавали барвінок з весільного вінка мами. Після купання вінок клали на голову дівчині, а потім він зберігався аж до весілля новонародженої дівчинки [10, с. 73].

Сповивали дитину щонайменше до шести тижнів, однак цей період міг тривати й довше. Пеленки і дитячий одяг не можна було залишати на повітрі після заходу сонця, оскільки через одяг лісні, повітрулі на немовля могли наслати хвороби («нечістоту», «рап», «струпи») [16, с. 190].

Важливою магічною дією в житті дитини були «пострижини», що виконувались, коли дитинці виповнювався рік. «До року «сокотили» волосся «нич не стригли», а вперше стригли у рік, замотували у ряндочку і зберігали у скрині («ладі»). Інколи, коли дитя впіснювалося, то тим волоссям обкурювали постільку». Коли волосся було великим, то частину могли закопати під фруктове дерево, вірили при тому, що деревце вродить солодкі яблущка [29, с. 76].

Існувало чимало народних способів лікування дитячих хвороб. «Дітину, яку вrekli, обмиває мати своїм сечов, приповідаючи: «В чому м тя вродила, тим тя обмиваву. Од всякого злого, од вуч пулих, оби од тя щезли, од кшеного-роженого (ім'я)». Далі мати обтирає сподом катрана дитину¹. «Якщо вrekli дітину, то із одежі того, хто врюк, одрізавуть малиньку рядочку, в ній закручують горячий вуглик, і тим димом обкурюють дітину, приказувачи: «Як ся дим розходить, так би ся і буль розийшов»².

Особливою магічною силою наділяли весільний одяг. «Вінчаний» одяг використовували для того, аби прогнати «нечистого» покійника, позбутися його впливу: «Коли переганяли вівці через ліс, то легінь ступив на то місце, де гуляли лісні і вони забрали його до себе. Тільки через два роки рідні почали замічати, що хтось приходить до їхнього оборога, але лісні далі його не пускали і рідні не могли його повернути. Тоді мама почала звертатись до різних людей і вони підказали, що треба зробити. Вони під сокотили, коли він ще раз прийде до оборога, підкрасили і натягли на нього вінчану сорочку. Тільки після цього його лісні відпустили» [30, с. 24] (свт Ясіня).

У селах Нанково, Нижнє Селище, Копашнево, Драгово Хустського району та Чумальово, Кричево, Угля, Дулово, Новобарово, Руське Поле Тячівського району існував обряд вмивання обличчя наречених («молодих») із застосуванням вінчальних сорочок. Молода зливала молодому на руки воду, він умивався і втирався пазухою сорочки молоді. Потім молодий зливав молодій, вона втиралась пазухою його сорочки. Такий обряд мав на меті зберегти любов між молодими. Старожили з цього приводу

казали: «Мавуть любитися і жити в купі до скончання» [12, с. 404].

Великою різноманітністю та обрядовістю виділялись жіночі весільні зачіски та головні убори. Знаком того, що дівчина заручена, був вінок, сплетений у так званий «барвінковий день». Такий вінок змащувався медом і вкривався позолотою. Дівчина не знімала його аж до шлюбу, навіть спала в ньому. Побутувало повір'я, за яким, якщо вінок пропаде — не буде щастя у подружньому житті. Він був одночасно оберегом від злої сили і поєднував у собі солярну і шлюбну символіку. Дівчина, що втратила дівочтво, не мала права одягати вінок до шлюбу. Весільні вінки дуже цінилися і зберігались у сім'ї. Поганою прикметою вважалась втрата вінка («страта вінця»). Вінок не можна було продавати [12, с. 405—406].

Як відомо, коли українська дівчина виходила заміж, мінялась їй ноша. Зелений вінок замінювала хустка, якою молоду пов'язував наречений на весіллі. У селах межириччя Теремлі та Ріки хусткою священник пов'язував руки молодим під час вінчання. При цьому молода намагалась поставити свою руку поверх руки молодого. Це означало, що молодий слухатиметься її в усьому.

Складові весільного вбрання використовували й у любовній магії. Так, якщо когось хотіли приворожити, то крали його (її) сорочку, обв'язували її навколо себе й примовляли: «Так би (ім'я) крутило коло (ім'я), як атота сорочка». Далі скручують, мнуть сорочку і приповідають: «Так би (ім'я) крутило серце за (ім'я), як я атоту сорочку кручу». Після цього сорочку прикладають камінням у хаті тої дівчини, до якої приворожують хлопця. При цьому приповідають: «Так би (ім'я) серце давило за (ім'я), як я атоту сорочку придавила»³.

По-різному поводитись їй з одягом померлих. Його або спалювали (як правило за межами оселі), або роздавали бідним (сиротам, циганам). Як правило, одяг за померлим намагалися не доношувати, та все ж могли його зберігати і використовувати в магічних практиках: «Щоб чоловік перестав пити, треба було проїдти горілку через штани померлого, примовивши: «Товди бись пив, як сись буде пити». Вважалося, якщо людина вип'є цю горілку, більше ніколи не питиме» [18, с. 298].

³ Зап. Король В.В. 12.02.2012 у с. Раково Перечинського р-ну, інформатор Мага Марія Юрїївна 1935 р. н.

¹ Зап. Король В.В. 08.05.2013 у с. Порошково Перечинського р-ну, інформатор Газа Марія Михайлівна 1957 р. н.

² Зап. Король В.В. 12.02.2012 у с. Раково Перечинського р-ну, інформатор Мага Марія Юрїївна 1935 р. н.

У народі існувало повір'я, що для полегшення передсмертних мук варто використовувати вивернутий назовні вовною кожух. У селищі Ясіня зафіксований спосіб полегшення передсмертних страждань і мук, які могли тривати по кілька днів: «Баба Петрашка, яка була ворожка, та важко помирала, три дні мучилася, покликкала до себе Павлючок Марію, щоб вона була коло неї. Як вже прийшов час умирати, та вона попросила Марію, аби та роздерла всі подушки і перини, які були у домі, а на підлогу постелила кожух. І так вона її поклала на той кожух, застелений пір'ям. Бабка постелила на підлогу кожух, на нього поклала все пір'я, і на це лягла Петрашка, і через деякий час померла» [30, с. 41—42] (сміт Ясіня).

Своєрідними були обряди і повір'я, пов'язані з волоссям. Покійнику розчісували волосся, а гребінець ставили в деревище. У селян існувало повір'я, що волоссям можна наврочити людині. Було прийнято не розкидати волосся покійника. У селі Малий Раковець Іршавського району деякі старі жінки збирали власне волосся, щоб набити ним подушку («парну») для деревища. Предмети, які ставились у деревище, за існуючими повір'ями, могли стати у пригоді померлому «на тому світі». Ставили мило, гребінь, рушник, яким витирали особисті речі покійника. У селах Нижнє Болотнє та Заболотнє іноді ставили інструменти, що відповідали роду занять померлого [11, с. 98].

Досить часто елементи традиційного народного вбрання використовували й у календарно-побутовій обрядовості Закарпаття. Великою різноманітністю обрядодійств виділялось свято Андрія. Доволі поширеним є дівочі ворожіння напередодні Андрія, в яких використовують чоловічий одяг. З вечора перед святом беруть жменю насіння (жита, пшениці), йдуть у двір і посівають дровітню кругом ковбиці і приповідують: «Андрію, Андрію, насіннячко сію, хотіла би м знати, з ким буду го жати?»». Посіявши, волочать по тому штанам («ногавицями»): «Волочу, волочу, дознатися хочу, з якого боку на хлопця чекати, з ким маю весільний віночок узяти?»». Прислухалися, звідки загавкає пес, звідти чекати на сватача. Потом ті ногавиці, якими волочили, клали собі на ніч під подушку, приповідуючи: «Гаті, гаті-ногавиці, хто суджений, най присниться» [31, с. 45] (с. Дубриничі Перечинського району).

Чималою кількістю обрядових, магічних дій, у яких певна роль відводилась окремим елементам на-

родного вбрання, супроводжувалась Свята Вечеря. Якщо чоловік б'є жінку («жону»), то «на Сятий Вичур жона стелить собі на столиць чоловікову сорочку і пуд час вечері сидить на ній, а стелить так аби присіла лем рукави. Та булше чоловік на жону руку не пудойме»⁴. У с. Чорноголова Великоберезнянського району перед Святою Вечерею всією родиною йшли на потічок вмивати руки. Незаміжні дівчата витирались не рушником, а червоною хусткою, аби бути красивими [14, с. 109].

У великодній обрядовості Закарпаття доволі часто використовували гуні. За народною традицією жінки починали місити тісто на зорі, стоячи на гуні. Як тісто викисло, паску ставили на дерев'яну лопату і садили до печі. При цьому газдині мусив допомагати хтось із жінок чи чоловіків, але обоє мали стояти на гуні, щоб бути багатим. Гуню використовували й після освячення пасок. Перш ніж увійти до хати з паскою, під поріг стелили гуню і ставали на неї. Тричі вклонившись промовляли: «Христос Воскрес!» Стільки ж разів відповідали: «Воістину Воскрес!». Лише після цього заходили до хати і освячені великодні страви ставили на стіл [32, с. 329].

Окремої уваги заслуговує ритуальна голизна, яку народна традиція приписувала «непростим». Прямуючи до місця проведення магічних дій, де виконувались якісь важливі ворожіння, збирання зілля, приворожування, знахарі часто брали в них участь голими. Вірили, що одяг з його численними вузликами-хрестиками є помітною перешкодою в успішному завершенні ворожіння [32, с. 396—397]: «Та хто бає не може ходити розвитов, лиш тогди ширінку (хустку. — К. В.) здоймає, як бає» [33, с. 47] (с. Луг). «Гола знахарка веде голу хвору до лісу. Там біля осики чи тополі розкладає вогонь. Через нього перескакує хвора, а знахарка закликає, щоб хвороба перейшла в осику чи тополю» [34, с. 114]. Ритуальну голизну під час деяких магічних дій дослідники трактують як «ознаку приналежності до потойбіччя» і яка «використовувалася для набуття надприродних властивостей» [35, с. 356].

Висновки. На загал вивчення ролі народного вбрання українців Закарпаття в обрядовій культурі та традиційних віруваннях не можемо вважати завершеними. Незважаючи на слабку збереженість в

⁴ Зап. Король В.В. 12.02.2012 у с. Раково Перечинського р-ну, інформатор Мошак Ганна Степанівна 1946 р. н.

народній пам'яті знань про використання вбрання в обрядах та звичаях, перед нами стоїть багато питань, що потребують уточнень та доопрацювання. Зокрема, це ряд знакових функцій одягу, які ми з об'єктивних причин розглянули побіжно. В перспективі перед нами також окреслення обрядових функцій таких складових народного вбрання, як спідниці, верхній одяг, чоловічі та жіночі головні убори, прикраси, доповнювальні елементи народного костюму тощо.

- Гнатюк В. Гуцули. *Подкарпатська Русь*. 1924. Р. I. Ч. 3. С. 79—85.
- Гнатюк В. Похоронні звичаї та обряди. *Етнографічний збірник*. Львів, 1912. Т. 32. С. 303—432.
- Головацький Я.Ф. О костюмах или народном убранстве русинов или русских в Галичине и Северо-Восточной Венгрии. *Отечественные записки*. 1867. № 1. С. 471—503; № 2. С. 810—844.
- Головацький Я.Ф. *О народной одежде и убранстве русинов или русских в Галичине и Северо-Восточной Венгрии*. СПб., 1877. 85 с.
- Жаткович Ю. *Етнографічний очерк угро-руських: Комплексне видання*. Ужгород: Мистецька лінія, 2007. 392 с.
- Жаткович Ю. Замітки етнографічні з Угорської Руси. *Етнографічний збірник*. Львів, 1896. Т. 2. С. 32—45.
- Тумова М. Народная одежда на Подкарпатской Руси. *Подкарпатська Русь*. 1924. Р. I. Ч. 3. С. 72—79; Ч. 4. С. 102—110.
- Kožminová A. *Podkarpatska Rus. Práce a život lidu*. Praha, 1922. 124 s.
- Потушняк Ф. Руський народний одяг (переклад з угорської: Хр. Кліса-Гальчак; передмова та примітки: Михайло Тиводар). *Науковий і мистецький світ Федора Потушняка: Матеріали міжнародної наукової конференції, присвяченої 100-річчю від дня народження видатного українського письменника і вченого*. Ужгород: Ліра, 2010. С. 421—450.
- Коцан В. Обрядова роль традиційного народного вбрання українців Закарпаття (XIX — перша половина XX ст.). *Збірник наукових праць «Гуманітарний простір науки: досвід та перспективи»*: зб. матеріалів Міжнарод. наук. практи. інтернет-конф., 14 квіт. 2016 р. Переяслав-Хмельницький, 2016. Вип. 2. С. 70—76.
- Коцан В.В. Похоронні обряди та звичаї на Іршавщині кінця XIX — початку XX ст. (на прикладі сіл Осій, Білки, Великий Раковець, Малий Раковець, Нижне Болотне, Заболотне). *Історичні студії: Збірник наукових праць з проблем давньої і середньовічної історії та етнології*. Ужгород: Ліра, 2008. Вип. 2. С. 95—113.
- Коцан В. Традиційне весільне вбрання Закарпаття XIX — першої половини XX ст. *Народознавчі зошити*. 2015. № 2. С. 402—413.
- Коцан В. Традиційний дитячий одяг Закарпаття у родинній обрядовості (XIX — перша половина XX ст.). *Наукові записки Ужгородського університету. Серія: Історично-релігійні студії*. Ужгород: Говерла, 2014. Вип. 3. С. 89—104.
- Коцан В. Традиційний народний одяг Закарпаття у календарно-побутовій обрядовості XIX — першої половини XX ст. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія*. 2016. Вип. 34. С. 107—114.
- Король В. Домашні демонічні персонажі в традиційному світогляді українців Закарпаття. *Вісник Ужгородського національного університету. Серія: Історія*. Ужгород: Говерла, 2008. Вип. 21. С. 136—138.
- Король В. Етнографічні замітки із Закарпатської Гуцульщини в записках Г. Стрипського. *Етника Карпат. Науковий щорічник: ст. та матеріали етнографічних експедицій*. Ужгород: Видавництво Олександрів Гаркуші, 2018. Вип. 3. С. 182—195.
- Король В. Обряди відбирання молока в народній магії українців повіту Марамуреш. *Румунсько-українські відносини історія та сучасність: збірник наукових праць за матеріалами III Міжнародної наукової конференції «Румунсько-українські відносини. Історія та сучасність» (30 червня — 1 липня 2009 р., м. Сату Марє, Румунія)*. Ужгород: Сату Марє, 2011. С. 129—135.
- Черленяк (Керечанин) І.В. Апотропеїчні заходи для живих та магичні дії, пов'язані зі спорядженням мерця. *Науковий збірник Закарпатського музею народної архітектури та побуту*. Ужгород: Видавництво Олександрів Гаркуші, 2018. Вип. 4. С. 290—302.
- Фонди Комунального закладу «Закарпатський музей народної архітектури і побуту» Закарпатської обласної ради (КЗ «ЗМНАіП» ЗОР ЛМ). 15585/1597. Польові матеріали до теми «Народна демонологія та народна магія», зафіксовані Королем Василем Васильовичем 27 серпня — 02 вересня 2008 р. в Мараморошському повіті Румунії. 46 арк.
- Архів ЛЕФК ім. М.П. Тиводара ДВНЗ УжНУ. Ф. 9. Оп. 8. Од. зб. 1. 56 арк.
- ФКЗ «ЗМНАіП» ЗОР ЛМ. 15755/1706. Польові матеріали до теми «Народна демонологія та народна магія», зафіксовані Королем Василем Васильовичем 23—30 квітня 2018 р. в Рахівському р-ні Закарпатської обл. 98 арк.
- Левкиевская Е.Е. *Мифы русского народа*. Москва: Астель: АСТ, 2006. 528 с.
- ФКЗ «ЗМНАіП» ЗОР ЛМ. 15583/1595. Польові матеріали до теми «Народна демонологія та народна магія», зафіксовані Королем Василем Васильовичем 2017 р. в Рахівському р-ні Закарпатської обл. 79 арк.
- Вархол Н. *Народна демонологія українців Словаччини*. Свидник, 2017. 448 с.

25. Виноградова Л.Н., Толстая С.М. Обувь. *Славянские древности: Этнолингвистический словарь: в 5 т.* Москва: Международные отношения, 2004. Т. 3. С. 475—479.
26. Босий О. Символічно-магічні функції пояса у звичаєво-обрядовій культурі українців. *Народна культура України: традиції і сучасність. Матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої 40-річчю Національного музею народної архітектури та побуту України.* Київ, 2010. С. 486—487.
27. Чубинський П. *Мудрість віків: українське народознавство у творчій спадщині Павла Чубинського: у 2 кн.* Київ: Мистецтво, 1995. Кн. 2. 222 с.
28. Толстая С.М. Одежда. *Славянские древности: Этнолингвистический словарь: в 5 т.* Москва: Международные отношения, 2004. Т. 3. С. 523—533.
29. Гайова Є. Дитина в традиційних звичаях і віруваннях українців Закарпаття. *Література. Фольклор. Проблеми поетики.* Київ, 2010. Вип. 34. С. 71—79.
30. *Архів лабораторії етнології, фольклористики та краєзнавства ім. М.П. Тиводара ДВНЗ «Ужгородський національний університет», далі Архів ЛЕФК ім. М.П. Тиводара ДВНЗ УжНУ.* Ф. 9. Оп. 13. Од. зб. 7. 60 арк.
31. *Архів ЛЕФК ім. М.П. Тиводара ДВНЗ УжНУ.* Ф. 8. Оп. 1. Од. зб. 2. 63 арк.
32. Тиводар М.П. *Етнографія Закарпаття: Історико-етнографічний нарис.* Ужгород: Гражда, 2011. 416 с.
33. *Архів ЛЕФК ім. М.П. Тиводара ДВНЗ УжНУ.* Ф. 9. Оп. 1. Од. зб. 1. 67 арк.
34. Потушняк Ф. Нагота при ворожінню. *Літературна неділя.* Ужгород, 1942. Р. II. С. 113—115.
35. Агапкина Т.А. Нагота. *Славянские древности: Этнолингвистический словарь: в 5 т.* Москва: Международные отношения, 2004. Т. 3. С. 355—360.
- Kozminova, A. (1922). *Podkarpatska Rus. Work and life of the people.* Prague [in Czech].
- Potushnyak, F. (2010). Ruthenian folk clothing. *Scientific and artistic world of Fedor Potushnyak* (Рр. 421—450). Uzhhorod: Lira [in Ukrainian].
- Kotsan, V. (2016). Ritual role of traditional folk costume of Ukrainians of Transcarpathia (XIX — first half of XX century). *Collection of scientific works «Humanitarian space of science: experience and prospects»* (Issue 2, pp. 70—76). Pereyaslav-Khmelnitsky [in Ukrainian].
- Kotsan, V.V. (2008). Funeral rites and customs in the Irshava region of the late XIX — early XX centuries (on the example of the villages of Osiy, Bilky, Velykyi Rakovets, Malyy Rakovets, Nyzhne Bolotne, Zabolotne). *Historical studies: Collection of scientific works on the problems of ancient and medieval history and ethnology* (Issue 2, pp. 95—113). Uzhhorod: Lira [in Ukrainian].
- Kotsan, V. (2015). Traditional wedding dress of Transcarpathia of the XIX — first half of the XX century. *The ethnology notebooks*, 2, 402—413 [in Ukrainian].
- Kotsan, V. (2014). Traditional children's clothing of Transcarpathia in family rituals (XIX — first half of XX century). *Scientific notes of Uzhhorod University. Series: Historical and religious studies* (Issue 3, pp. 89—104). Uzhhorod: Hoverla [in Ukrainian].
- Kotsan, V. (2016). Traditional folk clothing of Transcarpathia in the traditional by-party rituals XIX — first half of XX century. *Bulletin of Uzhhorod National University. Series: History* (Issue 34, pp. 107—114) [in Ukrainian].
- Korol, V. (2008). Domestic demonic characters in the traditional worldview of Ukrainians in Transcarpathia. *Bulletin of Uzhhorod National University. Series: History* (Issue 21, pp. 136—138). Uzhhorod: Hoverla [in Ukrainian].
- Korol, V. (2018). Ethnographic notes from the Transcarpathian Hutsul region in the records of G. Strypsky. *Ethnic Carpathians. Scientific yearbook: articles and materials of ethnographic expeditions* (Issue 3, pp. 182—195). Uzhhorod [in Ukrainian].
- Korol, V. (2011). Rites of milk extraction in the folk magic of Ukrainians in Maramures County. *Romanian-Ukrainian relations history and modernity: a collection of scientific papers based on the materials of the III International Scientific Conference «Romanian-Ukrainian relations. History and modernity»* (Рр. 129—135). Uzhhorod; Satu Mare [in Ukrainian].
- Cherlenyak (Kerechanyn), I.V. (2018). Apotropaic measures for the living and magical actions associated with the equipment of the dead. *Scientific collection of the Transcarpathian Museum of Folk Architecture and Life* (Issue 4, pp. 290—302). Uzhhorod: Oleksandra Garkushi Publishing House [in Ukrainian].
- Archive of the Communal Institution «Transcarpathian Museum of Folk Architecture and Life» of the Transcarpathian Regional Council (KZ «ZMNAiP» ZOR LM). 15585/1597.* Field materials on the topic «Folk Demonology and Folk Magic», recorded by Korol Vasyl Vasyli-

REFERENCES

- Hnatyuk, V. (1924). Hutsuli. *Podkarpatska Rus* (Vol. 1, part 3, pp. 79—85) [in Ukrainian].
- Hnatyuk, V. (1912). Funeral customs and rites. *Ethnographic collection* (Vol. 32, pp. 303—432). Lviv [in Ukrainian].
- Golovatskiy, Ya.F. (1867). About the costumes or folk decoration of the Rusyns or Ruthenians in Galicia and North-Eastern Hungary. *Notes of the Fatherland*, 1, 471—503; 2, 810—844 [in Russian].
- Golovatskiy, Ya.F. (1877). *About folk clothes and decoration of Rusyns or Ruthenians in Galicia and North-Eastern Hungary.* SPb [in Russian].
- Zhatkovich, Yu. (2007). *Ethnographic essay of Ugro-Rusyns: Complex edition.* Uzhhorod: Art Line [in Ukrainian].
- Zhatkovych, Yu. (1896). Ethnographic notes from Hungarian Rus. *Ethnographic collection* (Vol. 2, pp. 32—45). Lviv [in Ukrainian].
- Tumova, M. (1924). *Folk clothing in Subcarpathian Rus. Subcarpathian Rus* (Vol. 1, part 3, pp. 72—79; part 4, pp. 102—110) [in Russian].

- vych from August 27 to September 2, 2008 in Maramures County, Romania [in Ukrainian].
Arhiv LEFK im. M.P. Tyvodara DVNZ UzhNU. F. 9. Op. 8. Od. save 1 [in Ukrainian].
 FKZ «ZMNAiP» ZOR LM. 15755/1706. Field Materials on the theme «People demonology and folk magic», Vasily Korol recorded 23—30 April 2018 in Rakhiv district of Transcarpathian region [in Ukrainian].
 Levkieskaya, E.E. (2006). *Myths of the Russian people*. Moscow: AST [in Russian].
 FKZ «ZMNAiP» ZOR LM. 15583/1595. Field Materials on the theme «People demonology and folk magic», Vasily Korol recorded 2017 in the Rakhiv district of the Transcarpathian region [in Ukrainian].
 Varhol, N. (2017). *Folk demonology of Ukrainians in Slovakia*. Svidnik [in Ukrainian].
 Vinogradova, L.N., & Tolstaya, S.M. (2004). Shoes. *Slavic Antiquities: Ethnolinguistic Dictionary: in 5 vol.* (Vol. 3, pp. 475—479). Moscow: International Relations [in Russian].
 Bosyj, O. (2010). Symbolic and magical functions of the belt in the customary ritual culture of Ukrainians. *Folk culture of Ukraine: traditions and modernity. Proceedings of the International Scientific Conference Dedicated to the 40th Anniversary of the National Museum of Folk Architecture and Life of Ukraine* (Pp. 486—487). Kyiv [in Ukrainian].
 Chubynsky, P. (1995). *Wisdom of the Ages: Ukrainian Ethnology in the Creative Heritage of Pavlo Chubynsky: in 2 books* (Book 2). Kyiv: Art [in Ukrainian].
 Tolstaya, S.M. (2004). Clothes. *Slavic Antiquities: Ethnolinguistic Dictionary: in 5 vol.* (Vol. 3, pp. 523—533). Moscow: International Relations [in Russian].
 Gayova, E. (2010). The child in the traditional customs and beliefs of Ukrainians in Transcarpathia. *Literature. Folklore. Problems of poetics* (Issue 34, pp. 71—79). Kyiv [in Ukrainian].
Arhiv LEFK im. M.P. Tyvodara DVNZ UzhNU. F. 9. Op. 13. Od. save 7 [in Ukrainian].
Arhiv LEFK im. M.P. Tyvodara DVNZ UzhNU. F. 8. Op. 1. Od. save 2 [in Ukrainian].
 Tyvodar, M.P. (2011). *Ethnography of Transcarpathia: Historical and ethnographic essay*. Uzhgorod: Grazhda [in Ukrainian].
Arhiv LEFK im. M. P. Tyvodara DVNZ UzhNU. F. 9. Op. 1. Od. save 1 [in Ukrainian].
 Potushnyak, F. (1942). Nudity in divination. *Literary Sunday* (Vol. 2, pp. 113—115). Uzhhorod [in Ukrainian].
 Agapkina, T.A. (2004). Nudity. *Slavic antiquities: Ethnolinguistic dictionary: in 5 vol.* (Vol. 3, pp. 355—360). Moscow: International relations [in Russian].